

SPTAR TAT-TIENI GWERRA DINJIJA ĠO XELTER FIL-FURJANA

minn Dr Nazzareno Azzopardi - Anestetista

Ftit huma dawk li jafu li ġewwa l-Furjana jeżisti sptar ġewwa xelter kbir taħt il-Kwartieri Ġenerali tal-Pulizija li qabel kien l-Isptar Ċentrali ta' Malta.

INTRODUZZJONI

Skont ma kiteb it-Tabib Paul Cassar, *The Medical History of Malta London 1964 562*, kien biss fis-sena 1941 li nħass il-bżonn urġenti li taħt l-Isptar Ċentrali, fil-Furjana, l-uniku wiehed fejn kienet issir kirurġija, jithaffer xelter sptar għaliex l-Italja taħt Benito Mussolini, kienet dahlet alleata tal-Ġermanja (Axis Power) u għalhekk kontra l-Ingilterra u l-Amerika.

Il-Gvern Kolonjali li kien jikkmanda lil Malta kien żgur li Malta ser tiġi attakkata minn ajruplani Taljani minhabba t-tarzna, kif fil-fatt ġara.

Fl-Ewwel Gwerra Dinjija, il-gzejjer taghna ma batew xejn attakki mill-ajru u għalhekk ma kienx hemm esperjenza ta' kemm huma qawwija l-bombi li jitfgħu l-ajruplani tal-ghadu.

Imma fis-sena 1939 l-istorja kienet wisq differenti għax l-ajruplani kienu qed jinbnew b'saħħithom hafna u kienu kapaci jgħorru bombi qawwija tant li jwaqqgħu l-bini.

B'urġenza kbira hafna haddiema tal-Gvern ġew ordnati jhaffru xelter kbir taħt l-Isptar Ċentrali halli waqt attakk mill-ajru jitniżżlu fih il-pazjenti kif ukoll li hemm isfel ikunu jistgħu jsiru operazzjonijiet u l-ommijiet iwelldu t-tfal kemm naturali u kemm b'operazzjoni ċesarja. Għal dan il-għan twaqqaf teatru tal-operazzjoni komplut bi kmamar għall-hasil tal-idejn u kamra għall-isterilizzazzjoni tal-hwejjeġ u apparat kirurġiku.

Haġa ohra li għamlu fix-xelter kien apparat għat-tehid u żvilupp tal-X Rays. Kamra miksija folji tač-čomb twaqqfet hdejn is-sala operatorja. L-użu tač-čomb kien sabiex kull meta jittiehdu X Ray's ma jkunx hemm tixrid ta' raġġi qawwija li jistgħu jikkawżaw kanċer wara hafna *exposures*.

Skont ma kiteb il-Professor Charles Savona Ventura fil-ktieb *Outlines of Maltese Medical History 1997* 51 Malta kienet minn tal-ewwel li użat magni ta' dawn ir-raġġi kemm ġewwa Bighi u l-Imtarfa li kienu sptarijiet tal-militar, kif ukoll l-Isptar Ċentrali. Dawn ir-raġġi msejha X ray kien sabhom Wilhelm Konrad Roentgen fil-Ġermanja fis-sena 1895 u wara sena l-Professor Temi Zammit flimkien ma' Richard Ellis bdew jesperimentaw bihom lokalment. Żgur li fis-sena 1908 kienu bdew jintużaw fl-Isptar Ċentrali.

ŻJARA ĠEWWA L-ISPTAR XELTER

Kien bis-saħħa tal-ħabib u Direttur tas-Sezzjoni tat-Trasfuzjoni tad-Demm, is-Sur Toni Micallef li sirt naf bl-eżistenza ta' dan ix-xelter sptar.

Malajr għamilt dak li qalli Toni u kkomunikajt mal-Maġġur tal-Pulizija, Joe Borg u wara li ottenejt il-permessi meħtieġa wasal il-mument li nżur dax-xelter sptar akkumpanjat mill-Maġġur.

Meta nżilna xi għoxrin targa nnutajt li t-taraġ mhux għad-dritt iżda angolat sabiex jekk taqa' xi bomba hemm isfel il-blast tagħha jitmewwet u tonqoslu s-saħħa tiegħu.

Ix-Xelter hu miżmum fi stat tajjeb ferm, imdawwal u bla riħa ta' umdità. Minn żewġ kurituri twal joħorgu kmamar żgħar, li f'xi whud minnhom għadek issib salib mdendel.

Matul dawn il-kurituri nnutajt żewġ turgien għal fuq, wiehed garigor u iehor tal-metall halli jservu ta' hruġ fil-każ li tinqala' emerġenza għax jaqa' xi saqaf minħabba l-bombi.

L-iktar haġa li impressjonatni kienet li fuq xkaffa hemm fliexken tal-ħġieg li għad fihom likwidi bħal etere u kloroform, li kienu jintużaw għall-ghoti tal-loppju kemm dak iż-żmien u kemm għal hafna snin wara. Min jaf kemm użajthom dawn il-likwidi anestetici meta kont għadni nraqqad pażjenti qabel xi operazzjoni f'xoghli ġol-isptar San Luqa.

Għalkemm għaddew fuq sebghin sena dawn il-likwidi anestetici għadhom jidhru u jinxtammu li għadhom tajbin.

Fuq xkaffar hemm ukoll diversi *steriliser drums* li kienu jservu halli kemm il-ħwejjeġ tal-kirurgu u wkoll *dressings* jiġu merfugħin fihom. ✱